

17x24.52	1/3	עמוד 44	77	עֵתוֹן	30/09/2022	83654781-2
לנין ברכבת - מאת קטרין מרידיי - 25910						

מדי טרינצ'ר

מפגשים ספרותיים: נבוקוב, לנין וצ'כוב

מרתק, המעשיר נקודות השקפה עם הנובלה המוקדמת שלו, עד ראייה שיצאה לאור בעברית רק לאחרונה (אפרסמון 2021, תרגמה דינה מרקוז). גם ספרה המתורגם של קטרין מרידיי לנין ברכבת (מאגנס 2021, תרגם יפתח בריל), חוזר אל אירועים חשובים בטרם מלחמת האזרחים, המוצגים ברצף עלילתי כהיסטוריה פופולרית, שפרקיה כאילו נתלשו מרומן ביון, ובמרכזם דמותו של לנין, מנהיג המפלגה הבולשביקית.

הנושא התקשר בתודעתי לאותות של התנגשות הנחווים בימינו. כך חזרתי לקרוא בספרו של אדמונד וילסון אל התחנה הפינלנדית, שמהדרתו הראשונה יצאה לאור ב־1940. המחבר חוקר שלבים בהתפתחות הסוציאליזם באירופה במאה התשע־עשרה דרך ניתוח התיאוריה והשפעת המפעלים המרקסיים עד לשיא בהגעת לנין לתחנת פינלנד בסנקט־פטרבורג כדי להוביל את המהפכה. וילסון היה מבקר ספרות מוערך שאהד את רעיון הקומוניזם בלי שהיה חבר המפלגה. בשנות החמישים התנגד למדיניות ארה"ב ב"מלחמה הקרה", ואחר כך, בשנות השישים, התנגד למעורבותה ההולכת וגדלה במלחמת וייטנאם. ביושרתו האינטלקטואלית פעל לפרסום זיכרונות נבוקוב על שנות הילדות ברוסיה הצארית בניו יורק ובכתבי עת אמריקניים נוספים. הרשימות הוטמעו לאחר מכן במפגש מרענן עם השפה הרוסית, התעשרו במילים, בשינויי תחביר, בהערות ובהבחנות, ומצאו את מקומן כפרקי זיכרונות ברומן **דבר**, זיכרון (ספרית פועלים 1980), שיצא לאור ב־1966 במונטרה שבשווייץ (כך להערת המתרגמת לאה דובב בפתח הדבר לרומן).

בנטייתו הספרותיות של נבוקוב אפשר להבחין מרשמי הראשונים, שאליהם הוא שב, אחריהם הוא כרוך ועליהם הוא אסיר תודה. עם זאת התמונות המעטירות, המחזירות לו תחושות של מישוש וראייה, מתווכות על ידי רגש של נרגנות כלפי ההיסטוריה שלא קיימה את הבטחותיה. הוא מתאר את חוויית ההנאה וההתרגשות שלו כילה, כשהתבונן בדגם של קרון שינה בינלאומי שהוצג בחלון ראווה בשדרה מרכזית בסנקט־פטרבורג בראשית המאה הקודמת, ואשר, לדבריו, לא ניתן היה

לאחרונה, כתב פרופסור פרנסיס פוקויאמה "שההיסטוריה מתקדמת בכיוון מסוים, שהוא סוג מסוים של צדק". זו אמירה מסויגת בהשוואה לקודמתה מ־1989 שניבאה את קץ ההיסטוריה עם קריסת הקומוניזם הסובייטי ומה שהוא ראה כניצחון החירות הגלומה בשוק החופשי הקפיטליסטי. אמירה חדשה זו, הנובעת אולי בעיקר מפלישת רוסיה לאוקראינה, החזירה אותי לכמה ספרים שקראתי בשנה האחרונה ואשר גרמו לי לחשוב על השאלה הגדולה של צדק.

הם יכלו להיות בני אותו הדור, אילמלא התקצרו שנותיו של אנטון פאבלוביץ' צ'כוב (1860-1904) מפאת מחלה, ואילמלא - כפי שחושבים רוב ההיסטוריונים - זירזו כדוריה הזדוניים של פאניה קפלן, אס.ארת (s.r.) שהאמינה בטרור אישי, את מות ולדימיר איליץ' לנין (1870-1924). לעומת קודמיו, זכה הסופר ולדימיר ולדימירוביץ' נבוקוב (1879-1977) לאריכות ימים, והיה להוט, אפילו להוט מדי, להוקיע את לנין, שבו ראה מהפכן סובייטי מקולל. מצ'כוב, בן בנו של צמית - לא בעל מזג של מהפכן - סופר מחונן שהיטיב להתבונן בטבע האדם, הותיר נבוקוב זיכרון אינטימי, הגם שכיוצרים עולמותיהם היו שונים לחלוטין.

א. מי שהובס ומי שניצח

נבוקוב נולד למשפחת אצולה בעלת אילן יוחסין המגיע עד נסיך טטרי שקיבל עליו את הדת הפראוווסלבית, ואשר במאה החמש־עשרה כבר היה בעל אדמות בנסיכות מוסקבה. לפחות שניים מבני משפחת נבוקוב לא היו זרים ללנין, איש בקי בהיסטוריה, שחושל בפוליטיקה האלימה של זמנו (אלכסנדר, אחיו הבכור, נתלה בשל השתייכות לתא טרור). נבוקוב הסב כיהן כשר משפטים בממשלי אלכסנדר השני והשלישי במשך שמונה שנים, ואילו האב, פרופסור לחוק הפלילי, נבחר לנציג ה"קדטים" (ק.ה. - המפלגה הקונסטיטוציונית הדמוקרטית) בפרלמנט הרוסי (הדומה), שהתכנס לראשונה ב־1905.

את כל אלה למדתי מן הספר **דבר**, זיכרון לנבוקוב, ממאר

17.17x23.97	2/3	עמוד 45	77	עֵתוֹן	30/09/2022	83654782-3
לנין ברכבת - מאת קתרין מרידיי - 25910						

מוכנות. הדיווחים מסנקט־פטרבורג לימדו על התרחבות ההפגנות של פועלי בתי החרושת, ולנין, אופוזיציונר תקיף לסוציאליזם הרפורמיסטי, הגדיר את יציאת רוסיה מן המלחמה כיעד פוליטי מיידי. בתוכנית תעבורתית יוצאת דופן – כתיאורה של קתרין מרידיי – בתמיכת הגרמנים, שרצו לעודד גורמים חתרניים, ערכו לנין ושותפיו מסע בן שמונה ימים בקרון רכבת במעמד אקס־טריטוריאלי, שהוצמד לרכבת משא גרמנית. פרטי המעבר מתחנת הפראנדה (Haparanda) השוודית (הניטרלית) לתחנת הרכבת טורניו בדוכסות פינלנד, שהיתה חלק מהאימפריה הצארית, לוטים בערפל, אך מהלך ההיסטוריה הוכיח שלנין ושותפיו הגיעו בשלום לתחנת הרכבת פינלנד (בצפון סנקט־פטרבורג).

נבוקוב אינו מזהה בחברה הסובייטית מגמה של השתחררות, אלא רצף במגמות הדיכוי ששורשיהן בהיסטוריה הסמכותנית של משטר הצאר. זה מתבהר לו בתהליך של הזיכרות בימי שהותו המענגים באחוזת המשפחה בכפר וירה. השורות המתארות את עמלן המפרך של בנות האיכרים, דומות להפליא לתיאור של מלקטות התותים בפואמה "יבגני אונייגין" (נבוקוב תרגם אותה לאנגלית) לא.ס. פושקין. לצד זה, הוא פותח סוגריים אירוניים השוכרים את רצף התיאור, בדומה לדגרסיה המפורסמת בפואמה של פושקין, המבטאת את דחיפות הקקמה בכניסה פתאומית לתוך העלילה הדרמטית.

ולדימיר נבוקוב, אתר goodreads

ד"ר זיכרון:

"חרר הלימודים היה מוצף שמש. בתוך צנצנת זכוכית מיוזעת, ניוונו אי אלה זחלים רצופי־עוקצים על עלי סירפד (ובשעת מעשה היו פולטים כדוריות מעניינות, חביתיות של גללים ירוקים כזית). ריח דבק עלה מן השעונית שכיסתה את השולחן העגול. מיס קלייטון נדפה ריח של קלייטון. הכוהל האדום כרם במרחסם שבחוץ עלה, להפעים ולתפארת, עד 24 מעלות ראמור (86 פארנהייט) בצל. מבעד לחלון אפשר היה לראות את בנות האיכרים במטפחותיהן, מנכשות משעול בגן על ידיהן וברכיהן, או משדרות קלות את החול המנומר שמש. (עוד חבויים מאחורי האופק ימי האושר, עת נתקינה רחובות ותחפורנה תעלות בשביל המדינה)".

יבגני אונייגין:

"שפחות בערוגות גינה, לוקטות תותים לצליל רנה – /צו לשיר בעת הלקט. / (הצו נועד מהן לשלול/ את היכולת לאכול, / עת השפחה בהן עוסקת [...] כשפיגורנו יחלוף עם/ בוא הקירמה והתכונה/ על פי לוחות הפילוסופים, / בעוד חמש מאות שנה – / היתה שממה – הנה איננה/ דרכים ברוסיה תשתנינה)".

לקנותו. לא היה שום דמיון בין הקרון העשוי עץ אלון כהה, באורך שלוש רגליים, לבין רכבות הצעצוע המכניות העשויות פח צבוע. פנים הקרון, שהיה כחול וקירותיו מצופים עור, היה מעוטר ב"פרטים משגעים". אחר כך באו מסעות משפחתיים לפריוז וליערס הסופי בריוויירה הצרפתית או בביאריץ, כל זאת בקרונות הרומנטיים של ה"נורד אקספרס" מטעם החברה הבינלאומית הבלגית (שהפעילה גם את ה"אורינט אקספרס" המפורסמת). בדמיונו הגשימו קרונות אלו את מטתו השם הצרפתי של החברה, *Compagnie internationale wagons lits des grands express europeens* וגירו את תאוותו הטבעית "של כל ילד ממין זכר לאובייקטים על גלגלים" ובייחוד לרכבות "שמהירותן נדמתה כשוברת את גבולות הטבע".

ב־1909 מנתה חבורת הנוסעים לא פחות מאחד־עשר איש: בני משפחה, מחנך הבנים והמדמואזל האנגלייה, נערת האם, האב (בכסיות לבנות) ושמשו וכלב תחש אחר. ה"נורד אקספרס" היתה רכבת מפוארת עם קרונות בינלאומיים מסוג זה, שנסעה רק פעמיים בשבוע וקישרה את סנקט־פטרבורג עם פריז כמעט באופן ישיר, אילולא נאלצו הנוסעים

להחליף אותה ברכבת דומה מבחינה חיצונית בוורז'בולובו־אידטקונן שעל גבול רוסיה־גרמניה. בנקודה זו, השתנה רוחב פסי הרכבת הרוסיים משישים וחמישה אינץ' לסטנדרט האירופי של חמישים אינץ'. התקן הרוסי המשיך לשמור על ייחוסו הבלדני בעידן הסובייטי, כמימוש בעין של הדימוי "מסך הברזל". עד מלחמת העולם הראשונה דהר ה"נורד אקספרס" דרך כרכים ועיירות גרמניים "כנוגע בחזיתות הבתים ובשלטי החנויות". בדיעבד, אפשר להכתיר את תנועת הרכבות כסמלו הגרפי של המאורע המשפיע ביותר במאה העשרים: מסעו של לנין.

באפריל 1917 ערך מנהיג המפלגה הבולשביקית, לנין, מסע בכיוון הפוך מגלותו בשווייץ, שם מצא ביטחון יחסי מפני המשטרה הצארית. הנסיבות הפוליטיות השתנו: בפברואר כבר ויתר הצאר ניקולאי השני על כיסאו, וקמה ממשלה קואליציונית זמנית של נציגי המחנה המלוכני עם המחנה הדמוקרטי־תחוקתי ועם נציגי האגף הסוציאלי־רבולוציונרי (s.r.) הימני, עד כינוס אספה מכוננת לאישור חוקה. בפועל התמקדו מאמצי הממשלה הזמנית בהמשך המלחמה לצד בריטניה וצרפת, ותוכניות למתקפה גדולה במערב כבר היו

17.02x24.22	3/3	עמוד 46	77	נתון	30/09/2022	83654783-4
לנין ברבכת - מאת קתרין מריזיי - 25910						

ב. ומי שהבין את הסבל האנושי

"נניח שראוי לבזוז לסבל ולא להתפלל מדבר. אך אתה, על מה אתה משתית את התורה הזאת שאתה מטיף לה? אתה חכם? או פילוסוף?", שואל איבן דמטריץ' גרומוב, האסיר בסיפורו של צ'כוב "חדר מספר 6" הכלוא באגף חולי הנפש, את אנדריי יפמיץ, הרופא הראשי בבית החולים. הסיפור הוא כתב האשמה חברתי, הפותח ערוץ שיח מובלע בשאלת החופש והמאבק בתוך הסדר הקיים וכנגדו, ובמובן הזה הסיפור חריג מכלל יצירתו של הסופר.

בפתיחה נפרש תיאור ריאליסטי של חדר המשמש כאגף נפרד בבית חולים קרנני. תיאור בית החולים, המוקף סרפדים ודקוריות, עושה רושם מדכא האופייני לבתי הכלא ולבתי-החולים ברוסיה. בחדר הכניסה עמדה צחנה איומה מערימות של מזרנים ומדי חולים ישנים, ועל אחת הערימות היה סרוח ניקיטה השומר, חייל בגמלאות שנהג להכות את החולים ולגזול ברשעות את מוסייקה הז'יד, שוטה שאיבד את בינתו לאחר שמתפרת הכובעים בבעלותו עלתה באש. אחד הכלואים, גרומוב, גבר בשנות השלושים המוקדמות ממוצא אצילי, פקיד בית המשפט ומוזכיר הפלך בעברו, הסובל מתסביך רדיפה, נוהג בעיתות רגיעה לפטפט על קטנות האדם, על הכוחות הרומסים את האמת, על החיים הנפלאים העתידיים להתגשם עלי אדמות ועל הסורג בחלון, המזכיר את קשיחות הלב של בעלי הזרוע. הרופא אנדריי יפמיץ הוא איש משכיל וטוב "לפי דרכו", המוטרד ממצבו העלוב ומסדריו הרעים של בית החולים, אך עקב חולשת אופיו, השתכנע שאין בכוחו לתקן זאת. לכן המשיך לנהוג לפי סדר יום קבוע של לגימת כוסיות יי"ש בשעות אחר הצהריים, קריאה אינטנסיבית בספרים והגות, וכל זאת באמונה, שכל הדברים בעולם תפלים, שהמוות הוא גזרת גורלו של היחיד - כגורלו של כדור הארץ לאחר שהשמש תצטנן והיקום יכלה. "את הנחמה וההנאה יכול להשיג האדם בתוכו, מתוך מחשבה חופשית ועמוקה החותרת להשגת החיים בשכל, גם אם יהיה כלוא מאחורי שלוש שבכות של סורגים", היתה עמדת הרופא. גרומוב, הדוחה בשאט נפש את שוויון הנפש הפילוסופי של הרופא שאינו נגזר מהתנסות, עונה לו: "הפנים והחוץ... סלח לי, איני מבין, אלוהים יצר אותי מדם חם ומעצבים, כן כן, ורקמה אורגנית אם היא כשרה לחיים, צריכה להגיב על כל גירוי, ואני מגיב... תורה שמטיפה ליחס שווה נפש כלפי העושר ומנעמי החיים, לבזוז לסבל ולמוות, כלל אינה מובנת לרובם המכריע של בני האדם מפני שהרוב לא ידע מעולם עושר מהו... הבזוז לסבל פירושו בעיני כוז לחיים עצמם..."

בחייו הרופא מתנסה בהרחקה כפויה, בנידוי, בכליאה ובשימוש בכוח סדיסטי כנגדו. תביעתו התקיפה שיוציאוהו לחופשי נענית בכמות נמרצות מידי ניקיטה השומר. זהו רגע של יאוש על-זמני ועל-לשוני. לפנות ערב מת הרופא משבץ לב.

לאחר קריאת סיפורו של צ'כוב התקשה לנין להישאר בחדרו, וחש שעליו לחלוק את רשמיו עם מישהו: "בהחלט היתה לי הרגשה שגם אני כלוא בחדר מספר 6", מצטט אדמונד וילסון מזיכרונותיה של נד'ודה קרופסקאייח, בת זוגו של לנין.

"כל שיפור, כל מאבק, כל השתדלות מוסרית הם בלתי אפשריים כהסט כוכב ממסלולו", אומר נבוקוב כמצטרף לשיח השוכנים בחדר מספר 6. לאמיתו של דבר, המילים משלימות את הכרתו בעליונות האסתטיקה על פני אחדות החיים והאמנות, שהיא לטעמו גלויה מדי ומשעממת.

כאשר הוכרחו לעזוב את סנקט-פטרבורג, הדרימו בני משפחת נבוקוב למחוז יאלטה שבחצי האי קרים: "על המחוז הלבן של יאלטה, איבדה הגברת עם הכלכלב את הלורנט (המשקפת) שלה בין הקייטנים". זהו רגע נוגה באמת. ביאלטה נבוקוב הצעיר רוקם חלומות של אביר רכוב על סוס המצטרף לצבא ה"לבנים" של דניקין על הדון. אולם כעבור שנה כל בני שבט נבוקוב נאלצו לגלות ללא שוב מרוסיה והתחילו לנדוד בין בירות אירופה. ב-1930 התגוררו ולדימיר נבוקוב ואשתו בכרלין בדירה שכורה. שם הוא כתב את הטקסט המקורי לנובלה, ששמה ברוסית "סוגליאדטאי" (soglyadatay), מונח צבאי עתיק שמשמעו "מרגל" או "משקיף". בשתי המילים חסרים הגמישות וטווח המשמעויות של המילה הרוסית, כהסברו המלומד בפתח דבר שסיפח למהדורה הרוסית מ-1965. בעברית בחרה המתרגמת דינה מרקון בשם "עדות ראייה". סמורוב, סטודנט גולה המוצא את פרנסתו בדוחק כמחנכם של שני זאטוטים קהי מוח, חומרניים ומרושעים, שאינם מבינים את סיפור הפנטזיה "רומן עם קונטרבס" לצ'כוב, מחליט ברגע של משבר נרקיסטי - המניעים אינם מובהרים דיים - ליטול את חייו. השלווה שמתפשטת בגיבור לפני יריית המוות, מתפשטת גם בקורא המדמיין, כגיבור עצמו, את החופש מכללים קיימים ומכל השיפוטיות:

"והנה דבר שחדשתי בו זה מכבר - הבלותו של העולם - התברר לי לאשורו. חשתי פתאום חופש כל ייאמן - והוא היה אות וסימן להבלות. לקחתי את השטר של עשרים מארק וקרעתי אותו לגזרים. הסרתי את השעון מידי והשלכתי אותו על הרצפה, השלכתי שוב ושוב, עד שהוא נעצר. עלה במחשבתי שאוכל, אם ארצה, לרוץ עכשיו החוצה, לחבק כל אשה ולהשמיע באזניה מילים מגונות, לירות בכל מי שיוזמן בדרכי, לנפץ חלון ראווה... דמיון של פריקת עול הוא מוגבל: לא יכולתי להעלות על דעתי שום דבר נוסף."

הנימה האירונית משמשת את נבוקוב תכופות, אך אירוני הדבר שבתשוקתו ללכת בכיוון ההפוך לריאליה - הוא מתאר את החירות רק כתשלילו הצילומי של המוכר לעיפה. ♦